

Sborník článků k tématu život v komunitě

Datum vydání: prosinec 2015

Obsah

Úvod.....	3
Sebeobhajování jako prostředek podpory práv lidí s mentálním postižením.....	4
Někdy bych chtěla být sama doma.	8
Jaká je dnes role obce při zajištění péče v komunitě?.....	13
Vzdělávat všechny děti společně – základ humánní společnosti	19
Nejvyšší správní soud: Každý člověk má právo na sociální služby a toto právo lze soudně vymáhat	30
Neslyšící a nemluvící. Kteří už slyší a mluví. Projekt MPSV končí úspěšně, transformace sociálních služeb pokračuje.....	35

Úvod

Jsem velmi rád, že se nám podařilo sesbírat konkrétní výpovědi a problémy, se kterými se setkávají jak klienti transformovaných sociálních služeb, tak i poskytovatelé sociálních služeb. Věřím, že tyto osobní příklady pomohou při dalším rozšiřování a implementaci tohoto procesu.

Základní myšlenkou transformačního procesu je umožnit lidem se zdravotním postižením žít v přirozeném, běžném prostředí. Díky probíhajícímu procesu dochází k postupnému opouštění velkokapacitních ústavních zařízení a stěhování se do vlastních domácností, bytů či rodinných domů v běžné zástavbě. Lidé se zdravotním postižením tak získávají možnost rozvíjet a naplňovat své individuální potřeby v jednotlivých oblastech, jako například starání se o domácnost, vzdělávání, zaměstnání či hospodaření s penězi.

V rámci projektu Ministerstva práce a sociálních věcí ČR Transformace sociálních služeb jsme se tématu života v komunitě věnovali prostřednictvím odborných článků, workshopů, setkání se zástupci krajů a poskytovatelů sociálních služeb či diskusí s odborníky na proces transformace v rámci setkání expertní platformy.

Sborník Život v komunitě je souhrnem odborných článků, které v rámci tohoto projektu vznikly. Články se věnují dílčím tématům souvisejícím s možnostmi života v komunitě. Jedná se o téma sebeobhajování, které přibližuje, jakým způsobem mohou lidé se zdravotním postižením hájit svá práva a činit vlastní rozhodnutí. V souvislosti s nově vzniklými službami komunitního charakteru se sborník dále zaměřuje na problematiku přenosu ústavních prvků do komunitních služeb a jejich možnému odhalování, na roli obcí v procesu transformace a jak mohou přispět k rozvoji komunitní péče. Ve sborníku dále najdete informace například o inkluzivním vzdělávání či právním nároku na poskytnutí sociální služby.

Sborník zároveň obsahuje prostor pro vaše poznámky k jednotlivým tématům. Na jeho konci najdete místo na shromáždění kontaktů na odborníky, kteří se otázkou komunitního života zabývají.

Mgr. David Pospíšil

ředitel Odboru sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení

Sebeobhajování jako prostředek podpory práv lidí s mentálním postižením

(Lenka Bernardová, vedoucí oddělení ERDF, MPSV)

Sebeobhajování (angl. self advocacy) je jednou ze strategií, která aktivizuje člověka s mentálním postižením a podporuje jeho rovnost, zejména sociální spravedlnost a začlenění.

Skupinu sebeobhájců představují převážně lidé s mentálním postižením. Tato skupina přináší lidem s postižením možnost naučit se mluvit sám za sebe, mít možnost rozhodovat o vlastním životě a hovořit o událostech ze svého života. Sebeobhájci se učí orientovat se ve svých právech a povinnostech, vyjadřovat své potřeby a přání, naslouchat, rozhodovat se, nést za sebe zodpovědnost, říci ostatním svůj názor, nechat si od ostatních poradit, mluvit o svých právech. Učí se dělat rozhodnutí a mluvit sami za sebe, a také v zájmu těch, kteří nemohou, nebo to nedokáží. Prakticky se tak snaží zacházet mimo jiné se svými občanskými právy a povinnostmi. Důležitým předpokladem fungování skupiny je ochota ostatních členů vzájemně si naslouchat.

Stejně tak jako ostatním znalostem a dovednostem, tak i sebeobhajobě je nutné se učit. Lidé s mentálním postižením mají často problém s vyjadřováním vlastních názorů, přání nebo formulací svých myšlenek. Ve skupině si mohou navzájem pomoci, poradit si a předat si své zkušenosti mezi sebou.

Hnutí sebeobhájců a s ním spojené sebeobhajování lidí s mentálním postižením má své kořeny ve Švédsku v 60. letech, kdy lidé s mentálním postižením začali zakládat tzv. kluby volného času. V České republice je hnutí sebeobhájců spojováno s organizací *Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením ČR, o. s.* Jedná se o mezinárodní aktivitu, která si pomalu ale jistě získává své příznivce i v naší zemi, kde se stále více rozšiřuje. Cílem tohoto hnutí je posílit právní a občanské vědomí obyvatel domovů pro osoby se zdravotním postižením. Lidé, kteří jsou součástí skupiny sebeobhájců, se pravidelně setkávají a společně mluví o věcech, které jsou pro ně důležité.

Skupiny se zakládají převážně při organizaci, která chce posilovat práva a povinnosti lidí s mentálním postižením. Skupiny sebeobhájců však mohou mít několik modelů. Existují skupiny, které jsou zakládány nezávisle na organizaci nebo zařízení poskytujícím služby, dále pak skupiny utvořené jako sekce dobrovolné organizace, např. rodičovské. Jedním modelem je také skupina patřící k zařízení poskytujícímu sociální služby např. při domovech pro osoby se zdravotním postižením nebo chráněných dílnách. Takto vzniklá skupina může být ovšem často ovlivňována nebo omezována organizací, při níž vznikla. Model skupiny utvářející se za pomoci nějaké organizace, která jim dá prvotní impuls a pomůže jim skupinu rozjet, už jen tím, že poskytne prostory, je pro samotné lidi s mentálním postižením velkým přínosem a hlavně také velkým pozitivním krokem k dalšímu úspěšnému fungování skupiny. Skupina sebeobhájců lidem s mentálním postižením umožňuje získávat důvěru ve své schopnosti, poznávat, co obnáší vedení takové skupiny, věnovat se svým

právům a povinnostem, učit se nést zodpovědnost za své činy a učit se mluvit ve společnosti a na veřejnosti. V rámci společného setkávání tito lidé také procvičují, jak mají co nejvhodněji řešit své problémy a jak mohou pomoci ostatním lidem s mentálním postižením.

Na jakých principech skupina sebeobhájců funguje?

Sebeobhajování má několik zásadních pravidel, kterými je potřeba se při zakládání nové skupiny řídit. Skupiny jsou primárně určeny pro lidi s mentálním nebo jiným druhem postižení (např. zdravotní, tělesné). Je určena především těm lidem, kteří mají problémy v učení, ale chtějí se sami učit nové věci a chtějí se sami za sebe rozhodovat. Skupina není určena rodičům, pracovníkům domovů pro osoby se zdravotním postižením, pracovníkům organizace, učitelům nebo vychovatelům. Je to zejména z toho důvodu, že sebeobhájci si chtějí povídat o věcech, které jsou pro ně důležité a které je trápí. Nechtějí se věnovat věcem nebo tématům, které jsou důležité pro vychovatele nebo pracovníky domovů pro osoby se zdravotním postižením. Chtějí si navzájem pomáhat a říkat, co si myslí, naučit se samostatnosti. Tyto dovednosti nezískají, pokud jim neustále bude někdo pomáhat a říkat, co mají udělat a jak to mají udělat.

Skupina se schází převážně jednou měsíčně, ale záleží na samotných členech skupiny, zda se chtějí scházet častěji. Setkání je zcela dobrovolné a trvá zpravidla hodinu a půl, ale délku setkání si mohou určit členové sami. Každá skupina má svého moderátora, zapisovatele a asistenta. Moderátor řídí skupinu, ptá se ostatních účastníků na jejich názory, pokud nikdo nic neříká, může se ptát adresně. Moderátorem by měl být člověk ze skupiny. Zapisovatelem může být asistent, nebo také jeden ze sebeobhájců. Zápis je důležitou součástí, která pomáhá lidem vzpomenout si, co dělali na minulé skupině. Zapisují se důležité informace, které se na skupině dozví, co je pro ně důležité, poté úkoly, které si mezi sebou rozdělí. Velmi důležitou součástí je také prezenční listina, aby bylo zřejmé, kdo se skupiny účastnil. Záleží na skupině, zda bude přijímat nové členy, či zůstane skupinou uzavřenou pro případné nové členy. Jako velmi pozitivní se ukázalo, když si skupina vytvořila svá pravidla, která se učila během svých setkání dodržovat.

Proč je dobré založit skupinu sebeobhájců?

Lidé, kteří se chtějí stát sebeobhájci, se naučí rozhodovat sami za sebe. Naučí se znát svá základní práva, která jsou pro ně důležitá. Uvědomí si, že kromě svých práv mají také povinnosti, které je potřeba dodržovat. Naučí se pomáhat i jiným, nejenom sobě, navzájem si mohou pomoci vyřešit spoustu věcí, které jsou pro ně důležité (např. kde mohu hledat práci, jaké jsou výhody chráněného bydlení apod.). Na svoje problémy nejsou nikdy sami, ostatní členové jim mohou pomoci s řešením jejich problémů.

Skupiny sebeobhájců jsou prostředkem podpory práv lidí s mentálním postižením, který umožňuje vhodným způsobem setkávání těchto osob za účelem většího osamostatnění v otázkách práv a povinností. Komunikace s okolním světem je obtížná, a proto skupiny sebeobhájců mohou přinést lidem se zdravotním postižením

zlepšení dosavadních dovedností při zapojování do každodenního života, a tím zároveň i snadnější zapojení do společnosti.

Poznámky

Někdy bych chtěla být sama doma...

(Radmila Zbranková, vedoucí chráněného bydlení Nový Jičín)

Toto přání vyslovila paní Zdenka, obyvatelka chráněného bydlení. V ústavním prostředí prožila 37 let. Teprve pak se mohla přestěhovat do komunitního chráněného bydlení. V něm měla možnost poprvé prožít jeden den sama doma, bez spolubydlících, prakticky i bez asistentek. Její přání svědčí o něčem zcela přirozeném – mít domov, mít soukromí, mít tam trochu klidu. To se ve velkých zařízeních sociálních služeb dá jen těžko zajistit.

Vnímáme-li deinstitucionalizaci jako přechod lidí se zdravotním postižením do přirozeného prostředí a jejich zapojení do komunity, neměli bychom se spoléhat na to, že ústavní prvky zmizí tím, že lidé budou bydlet v menších komunitách a v prostředí, které připomíná domácnost.

Zařízení Zámek Nová Horka zrealizoval interní a externí audit, jehož cílem bylo analyzovat možné institucionální prvky v nových komunitních službách. Výsledky jsou překvapivé.

Jak se žilo na zámku?

Příspěvková organizace Zámek Nová Horka je pobytová sociální služba pro osoby s mentálním postižením. Její historie se píše od 50. let a do dnešní doby toto zařízení prošlo několika proměnami.

„Na pokoji nás bydlelo sedm, někdy i deset, ani nevím, jak jsme se tam mohly vejít. Se spolubydlícími jsem vycházela, ale vždy se našel někdo, kdo vyvolával hádky,“ vzpomíná paní Zdenka na dobu, kterou v zámku prožila.

V zámku žilo kolem 100 žen s mentálním, tělesným nebo kombinovaným postižením. V současné době bydlí v zámku 19 lidí s vysokou mírou podpory. V roce 2010 začala fungovat v Novém Jičíně v rodinném domě ve dvou bytech služba chráněného bydlení pro devět uživatelů. Zde se formovaly principy poskytování služby tak, aby uživatelé rozvíjeli své kompetence a nácvikem potřebných dovedností se co nejvíce osamostatňovali. O rok později se dvě klientky připravily a rozhodly z této služby odejít do chráněného bytu v běžné zástavbě s nižší mírou asistence.

V roce 2013 začala v rámci organizace fungovat další dvě chráněná bydlení v Kopřivnici a v Sedlnicích.

Ústavní prvky v komunitní službě

Od počátku se dohlíželo na to, aby se do nové služby nepřenesly ústavní prvky. Pro pracovníky, kteří byli zvyklí o klienty pečovat, to byl složitý úkol.

„Museli jsme se zbavit typicky ústavních zvyků – pečovat, hlídat, dohlížet, kontrolovat a ochraňovat, učili jsme se podporovat klienty v jejich rozhodnutích. Ale najít tu hranici, kdy můžeme klienty spustit z očí, bylo velmi těžké a rizikové. Nebylo s kým se poradit, protože v chráněném bydlení nelze přenést zodpovědnost na sociální pracovníci nebo na zdravotní sestru. Museli jsme se oprostít od služby v zámku, rozvíjet nezávislost a soběstačnost nejen klientů, ale i nás, pracovníků v nové službě.“

Přirozeně jsme si tak vytvořili prostor pro individuální práci a přístup ke klientům,“ říká pracovnice, která přešla z ústavu do chráněného bydlení spolu s klientkami.

V roce 2014 tým vedoucích pracovníků a ředitel organizace připustil, že ústavní prvky mohou ve službách přetrvávat, proto proběhly jednodenní stáže vedoucích pracovníků ve všech službách v rámci organizace, následně pak i stáže ostatních pracovníků v sociálních službách. Tito pracovníci postupně navštívili všechna chráněná bydlení a také Domov pro osoby se zdravotním postižením (dále jen DOZP) v zámku v Nové Horece.

Audit zaměřený na institucionální prvky

Interní průzkum umožnil pracovníkům uvědomit si, které letité zvyky přetrvávají nejen v DOZP, ale i v nových službách a mohou být dokonce brzdou v rozvoji kvality a filozofie služeb. Plošná opatření jsou institucionálním pozůstatkem a v nových službách musí jít zejména o individualitu a jedinečnost jejich uživatelů.

Tým, jehož úkolem bylo zmapovat a odstranit ústavní prvky usoudil, že pohled pracovníků organizace může být svým způsobem neobjektivní a nemusí zachytit důležité ukazatele, že ústavní prvky v nových službách přežívají.

Externí podpora byla nezbytná jako součást transformačního procesu a v této chvíli, kdy už nové služby fungovaly, mohla pomoci při zhodnocení realizace chráněných bydlení.

Díky pokračující spolupráci vypracovali externisté pro účelný a vypovídající průběh mapování metodiku „Audit zaměřený na identifikaci institucionálních prvků“.

Už z této metodiky bylo jasné, že pohled organizace na ústavní prvky se soustředil víceméně na prostředí, oproti tomu externisté audit zaměřili na způsob poskytování služby v chráněném bydlení.

Audit proběhl postupně v nově zřízených službách – v chráněných bydleních v Kopřivnici, Sedlnicích a v Novém Jičíně. Součástí byly rozhovory s klienty i pracovníky a studium individuálních plánů.

Institucionální prvky v rámci auditu byly mapovány hlavně v těchto oblastech:

- volný čas, formální vzdělávání
  - Mají klienti informace o nabídce volnočasových aktivit pro veřejnost?
  - Mají klienti příležitost vyzkoušet si různé aktivity (plavání, zájmové kroužky, vzdělávací kurzy pro veřejnost atp.), mohou se věnovat tomu, co je baví?
- sítě mezilidských vztahů
  - Mají klienti přátele i mimo komunitu, ve které bydlí?
  - Uvědomují si, že lidé, se kterými se pravidelně setkávají, rozšířili okruh jejich známých - např. sousedé, prodavačky v obchodě, lékaři?
  - Mají klienti přátele, ke kterým mohou jít na návštěvu? Mohou přijímat návštěvy v chráněném bydlení?
- starání se o něco nebo o někoho (domácnost, zvíře)
  - Mají klienti přehled o svých příjmech a výdajích?
  - Rozhodují klienti o tom, co budou jíst, jak se budou starat o své osobní věci nebo jestli budou mít na starost domácí zvíře, květiny či zahrádku?
- zaměstnaní, hledání práce nebo příprava na zaměstnání po ukončení vzdělání

- Ptáme se klientů bez ohledu na jejich postižení nebo věk, zda by chtěli pracovat a brát za to peníze?
- zapojení do aktivit v místě pobytu, využívání běžných veřejných služeb
  - Mohou si klienti vybrat lékaře, kadeřnici, pedikérku, obchod, ve kterém budou nakupovat?
- fyzické a duševní zdraví
  - Vědí klienti, že do ordinace k lékaři mohou chodit sami?
  - Připravují si klienti s přiměřenou podporou léky, které podle svých schopností mohou samostatně užívat?
  - Vede práce s rizikovými situacemi k osamostatňování klientů nebo jejich zvýšené kontrole nebo omezování?
- právní vztahy, autonomie jednání a sebeurčení, samostatný život, právo dělat nerozumná rozhodnutí, právo rozhodovat o tom, s kým a jak bydlet, kde chce žít
  - Ptáme se klientů, jestli by nechtěli žít někde jinde, s někým jiným nebo sami?
  - Vědí klienti, jaká mají práva a pokud jsou omezeni ve svéprávnosti, ví o čem mohou rozhodovat sami bez opatrovníka?

Výstup z auditu přinesl nový pohled na poskytování služby a stal se inspirací, jak dále pracovat s klienty v jejich rozvoji. Proto bude výhledově auditem prověřena i stávající služba DOZP. Zásadní doporučení se zaměřila v první řadě na individuální plánování, jeho význam, směr a realizaci.

- V individuálním plánu je důležité jasně pojmenovat, jaký má pro uživatele význam z hlediska jeho rozvoje; vymezit, co zajistí asistent – s čím pomůže, a jak se bude na realizaci plánu podílet uživatel.
- Zaměřit se na plány, které souvisí s každodenní sebeobslužnou činností a péčí o domácnost, také na podporu rozvíjení partnerských a společenských vztahů, samostatné využívání běžných a návazných služeb vč. lékařské péče, dodržování běžných společenských pravidel a samostatný pohyb ve městě.
- Plánovat s klientem jeho možné umístění na trhu práce.
- Klienty podporovat v oblasti hospodaření s penězi a prevenci možného zneužití, protože to jsou dovednosti, které jsou předpokladem pro samostatný a nezávislý život.
- Individuální plán zaměřit na plánování budoucnosti; plánování nemusí být spojeno pouze s organizací, která službu právě poskytuje.
- Pracovat s rizikovými plány, nepřebírat zodpovědnost za klienty, nezvládnutá rizika řešit konkrétními kroky, které jsou nutné ke snížení nebo odbourání rizik realizovat.

Slovo na závěr

Všechna doporučení, která vzešla z auditu, vedoucí služeb zpracovali a na poradě s pracovníky doporučili řešení a nastavili opatření. Největší význam mělo vlastní uvědomění si způsobů, jak zvýšit smysluplnost a kvalitu poskytované služby.

Vedoucí pracovníci, sociální pracovníci a ředitel organizace se stále scházejí na poradách, které jsou zaměřeny výhradně na práci s ústavními prvky. Vedoucí služeb na těchto poradách předávají informace o tom, jak s identifikovanými ústavními prvky pracují a stále se mapují oblasti, které by se měly změnit, aby se lidé se zdravotním postižením začlenili do běžné společnosti, ve které se budou orientovat, kde budou mít prostor pro svá rozhodnutí a volby a nebudou závislí na názoru asistentů.

Kromě velkých témat při mapování a odstraňování ústavních prvků, jako je individuální plánování zaměřené na budoucnost uživatelů, zaměstnávání atp., se pracovníci věnovali i slovníku, který běžně používají, jako pozůstatku instituce, kterým bezděčně klienty stigmatizují. Jedná se zejména o slovník typu:

- Klienti nehospodaří s kapesným, ale mají své příjmy.
- Klienti jsou v první řadě muži a ženy, nikoliv malé děti.
- Jezdí na návštěvy k příbuzným, ale neříká se tomu dovolenka.
- Klienty do péče o domácnost a své věci nezapojujeme ani je neaktivizujeme. Učíme je starat se o jejich věci a aktivně prožívat volný čas.
- Nejsou to „naši klienti“, ale mají otevřenou cestu k dalším službám, které budou splňovat jejich individuální nároky na prožívání vlastního života. Proto příběh paní Zdenky může mít pokračování třeba v chráněném bytě nebo v podpoře samostatného bydlení. Taky osobní asistence, dobrovolníci a přátelé jí mohou pomoci na cestě k nezávislosti.

V procesu transformace pobytových sociálních služeb není zásadní jen změna kvality života osob se zdravotním postižením v otázce bydlení, ale hlavně v jejich sociálním začleňování a změně přístupu společnosti k těmto lidem. Takové změny mohou poskytovatelé služeb dosáhnout zejména vlastním příkladem.

Právě proto je důležité mít oči stále otevřené a připustit, že i v nových službách se mohou institucionální prvky skrývat. Využití externí podpory při jejich identifikaci může být odvážný skutek s efektivním výsledkem.

Jaká je dnes role obce při zajištění péče v komunitě?

(Antonín Urban, vedoucí odboru sociálních věcí Obecního úřadu s rozšířenou působností v Novém Jičíně)

Motto: *Putujme životem tak, aby chom ocenili i stopy druhých¹.*

Pokud nás chce kvalitní cestovní kancelář oslovit a seznámit s nějakou zemí, nestaví svoji nabídku jen na množství budov a míst, která bychom měli navštívit, ale důmyslně promýšlí způsob, jak nám přiblížit skutečný život v daném místě. Kvalita života se však neměří jenom množstvím vybudovaných chodníků. Poměrně rychle poznáme, zda se nacházíme v satelitním, nově zbudovaném městečku na okraji nějaké aglomerace, které je sice velmi dobře logisticky vyřešeno, ale lidé v něm jen přespávají, nebo zda se nacházíme ve vesničce s hlubokými kulturními kořeny, v níž lidé spolu skutečně žijí a vytvářejí pěknou komunitu. Je-li v takové obci nějaký kulturní soubor, neměří se jeho kvalita podle množství dobře placených dojíždějících profesionálů, ale největší úspěch má soubor, v němž profesionál získá k vystoupení obyčejné místní lidičky hrající s nadšením. Obdobně je to s dobrým tenisovým zápasem, je pěkné se na něj dívat, ale lepší je hraní tenisu se naučit, i když Petru Kvitovou či Tomáše Berdycha nikdy neporazíme. Součástí života lidské komunity jsou i lidé s nejrůznějšími handicapami, kteří se s většinou společností ve výkonech nemohou nikdy měřit a v tenisovém zápase nebudou stačit ani na podprůměrného hráče. Přesto zapojení těchto lidí do života místní komunity dokáže přinést nové, dosud netušené hodnoty. Následující řádky se snaží přispět k otevřenému a nezatíženému hledání cest obecních samospráv k plnohodnotnému životu všech členů místního společenství včetně jeho handicapovaných členů.

Jedním z kritérií kvality života dané komunity je postoj majoritní společnosti k těm z nás, kteří mají nějaké postižení. Ve starověku, kdy byl kladen velký důraz na přežití dané obce, případně na dobytí většího území, se postižených lidí zbavovali jejich usmrcením, někde vyloučením za hradby, což ve svém důsledku bylo téměř to samé. Ještě v poměrně nedávné době se budovaly velké ústavy, často na místech mimo obce v bývalých kláštrech či zámcích. Některé z těchto ústavů jsou na naprosto odlehklém místě, odříznuté od běžného společenského života. O postižené zde bylo, a někde stále je, po hmotné stránce postaráno, ale kvalita života je poznamenána životem za zdí v uzavřeném prostoru, do kterého většinová společnost nevidí. Transformace sociálních služeb sleduje cíl zbourání těchto zdí a vzájemného obohacení v přirozeném prostředí při každodenním setkávání všech lidí bez rozdílu zda jsou zdraví, či handicapovaní. Naučíme-li již malé děti úctě ke slabším, k vzájemnému naslouchání, pomoci a obdarovávání, získají hodnoty, které se v životě společnosti mnohokrát vrátí nejen ve vzájemné toleranci a úctě, ale i ochotě spoluvytvářet prostředí, v němž daní lidé žijí.

---

¹ Šlégr, J.: Poklady misí. Karmelitánské nakladatelství 2009.

Rozhodnutí k bourání výše uvedených zdí, jinými slovy ke změně poskytování sociálních služeb, ztěžuje mnoho předsudků, obav a otázek, zejména:

- obava lidí z něčeho odlišného, neznámého a ze změny zaběhlých zvyklostí,
- obava z finanční náročnosti, jinými slovy, že ubude peněz na stávající potřeby,
- obava z udržitelnosti projektu, zda budou peníze nejen na spuštění projektu, ale i zajištění běžného provozu,
- absence závazných pravidel pro příspěvky ostatních obcí, obdobně jak je tomu ve školství,
- obava některých poskytovatelů služeb z konkurence,
- obava ze změny struktury obyvatel a dopad na navazující služby.

S těmito obavami se potýká každá obec, která se do transformace zapojuje. V následujících řádcích se pokusím s vámi podělit o některé praktické zkušenosti v našem městě – v Novém Jičíně.

Jaká byla výchozí situace?

Město Nový Jičín (cca 25 tis. obyvatel) se zapojilo do transformace sociálních služeb mezi prvními. Na území města nebyl sociální ústav. Jednalo se o transformaci sociálních zařízení v Tiché (cca 20 km) a částečně v Nové Horce (cca 15 km). Bezprostředním impulzem k úvahám o zapojení do transformace sociálních služeb byla petice rodičů dětí Základní školy speciální a Mateřské školy speciální se Speciálním pedagogickým centrem. Bylo v ní upozorněno na skutečnost, že v Novém Jičíně od počátku 90. let úspěšně rozvíjí svou činnost uvedená škola a je vyčerpaná kapacita 21 klientů denního stacionáře „Škola života“, provozovaného Společností na podporu lidí s mentálním postižením.

Co mohlo město Nový Jičín nabídnout?

Zejména tradici a příznivé společenské klima vytvářené dlouhodobě okolo již uvedené Základní školy speciální a Mateřské školy speciální se Speciálním pedagogickým centrem. Dále aktivitu rodičů postižených dětí, uvědomujících si, že po ukončení docházky do výše zmíněné školy hrozí umístění absolventa do ústavního zařízení daleko od přirozeného prostředí, v kterém vyrůstal. Město také nabídlo dvě prázdné budovy v místní části Žilina, v minulosti sloužící školským účelům, a zkušenosti pracovníků úřadu v oblasti projektového a organizačního zabezpečení.

Moravskoslezský kraj ve stejném období začal řešit transformaci sociálních zařízení. Ve vzájemné spolupráci byly hledány dotační tituly a partner pro realizaci záměru.

Výsledkem je:

- Rozšíření sítě služeb pro mentálně postižené a postižené s kombinovanými vadami o Chráněné bydlení Archa (Slezská diakonie, dále SD) s kapacitou 16 klientů, denní stacionář EDEN (SD, kapacita 20 klientů), sociálně-terapeutické dílny EFATHA (SD, kapacita 30 klientů). Moravskoslezský kraj zřídil chráněné bydlení na ulici Slovanská (kapacita 9 klientů + 2 v samostatném bytě).

- Opravené budovy chráněného bydlení v hodnotě 15,1 mil. Kč (dotace regionálního operačního programu NUTS II 12,9 mil. Kč) a denního stacionáře v hodnotě 10,6 mil Kč (dotace Moravskoslezského kraje 7 mil. Kč).
- Dvacet nových pracovních míst na volném trhu práce.
- Postupný rozvoj sítě sociálních služeb včetně navazujících služeb a dobrovolných zájmových organizací zdravotně postižených. Zde je nutno jmenovat alespoň organizace: Podané ruce, Tamtam, Kafira, Centrum pro zdravotně postižené, Pečovatelská služba Nový Jičín, SONS (Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých), Svaz postižených v ČR – místní organizace Nový Jičín, RAIMAN – sdružení rodičů a přátel dětí s autismem.
- Pozitivní společenské klima se projevilo i ve výrazném rozvoji dobrovolnictví. Město Nový Jičín na podporu této aktivity zahájilo i pravidelné vyhlašování ocenění „Dobrovolník roku“.
- Tento proces také naučil odpovědné pracovníky hledat cesty k efektivnějšímu využití nebytových prostor. Například Pečovatelská služba Nový Jičín nabídla některé nevyužité prostory pro sociálně-terapeutické dílny. V oblasti sociálního poradenství využívá jeden nebytový prostor (určený pro tyto účely) více organizací, které poskytují své služby jen několik hodin týdně a mají sídlo mimo naše město.
- U klientů přinesl proces vyšší kvalitu života, soukromí a posun v dovednostech. Velmi dojemné je, když se podaří překonat počáteční předsudky a začlenit postižené spoluobčany do života společenství obce.

K dobrému výsledku vede kvalitní příprava. Při ní je nutné nepodcenit zejména následující oblasti:

diskuse s lidmi v okolí,

- včasný výběr vhodného provozovatele,
- co největší zapojení lidí z provozu,
- spolupráce odborné veřejnosti s politickou reprezentací,
- spolupráce s ostatními organizacemi a zasazení do celkové koncepce.

První oblastí je tedy příprava občanů v dané lokalitě. Lidé, jak je již uvedeno výše, se bojí něčeho nového, neznámého a hlavně odlišného. Mají obavy z narušení zavedených zvyklostí ve svém okolí, přitom mají zpravidla málo relevantních informací, o to více však jsou ovlivněni různými předsudky. Zde mohou pomoci i rodinní příslušníci postižených přiblížením jejich životních osudů. Odtud je už jen krůček k tomu, že se objeví první dobrovolníci, kteří si najdou způsob pomoci těmto lidem (například prodavačka či řidič MHD při nácviku dovedností sebeobsluhy postižených). Pak se snadno zorganizuje setkání sousedů, např. při táboráku a mnohé předsudky jdou stranou. V našem případě pomohly paradoxně i povodně, jež postihly místní část, kde se budoval denní stacionář a chráněné bydlení. Slezská diakonie, která provozuje tato zařízení, se zapojila do humanitární pomoci občanům a tím si získala u nich dobré jméno.

Druhou oblastí je včasné hledání budoucího provozovatele a jeho zapojení do přípravy celého projektu. To se osvědčilo v mnoha směrech. Zde pomohly i zkušenosti a reference pracovníků Krajského úřadu Moravskoslezského kraje. Samospráva obce ocenila přístup provozovatele, který se aktivně zapojil do různých dotačních fondů a díky mnoha svým zkušenostem směřoval přípravné práce optimálním směrem. Velmi se osvědčilo i zapojení lidí přímo z praxe již do projektové přípravy. Tím se předešlo mnoha následným úpravám a vyřešily se i následné případné provozní problémy, byť se mnohdy zdálo, že se jedná o nepodstatné drobnosti (např. barevné řešení pro lepší orientaci uživatelů dle dané cílové skupiny). Další oblastí dobré přípravy je spolupráce odborné veřejnosti s politickou reprezentací. Odborná veřejnost je soustředěna na svůj problém, pro který méně vnímá omezené finanční prostředky obce. Politická reprezentace místní komunity naopak kromě sdílení výše uvedených obav svých občanů vidí mnoho potřeb, přičemž potřeby v oblasti sociálních služeb nejsou zpravidla v řazení priorit na prvních místech. V našem případě se podařilo spojit řešení více problémů ve správnou dobu. V době řešení transformace sociálních služeb řešila místní samospráva dopady malého počtu dětí v jedné místní části. Radní se rozhodli nejít cestou krátkodobého zisku prodeje nemovitostí, ale naopak zachovat tradici dvou objektů, které vždy sloužily obecním zájmům. Ve spolupráci s krajskými orgány byly nalezeny zdroje na obnovu objektů. Nemalejším ziskem byla i následná zaměstnanost místních občanů při zajištění provozu sociálních zařízení. Nejde však jen o to přesvědčit politickou reprezentaci, že sociální služby mají mít vyšší prioritu při řešení otázek kvality života dané komunity.

V prioritách musí mít jasno i odborná veřejnost v sociální oblasti. Potřeb je mnoho, proto priority je nutno stanovit i zde. Navíc ne vše se musí řešit jen na úrovni obce. V tomto směru je velmi důležitým nástrojem střednědobé plánování sociálních služeb, pro něž se vžil pojem komunitní plánování. Jedná se o metodu plánování, ve které probíhá hledání řešení v triádě: zadavatel (obec mající přehled o finančních i materiálních zdrojích, jež mají své limity), poskytovatelé sociálních služeb (mající zájem uplatnit své kapacity) a zástupci příjemců služeb (hledající řešení svých životních situací). Tento proces není jednorázový, ale permanentní, reagující na vývoj potřeb i legislativy. Jeho výsledkem je i to, že si všichni musí uvědomit, že stejně jako doma, tak i v obci je nutné hledat společně optimální řešení při daných možnostech. Toto uvědomění, spojené s promyšleným stanovením priorit, může výrazně pomoci při sestavování obecního rozpočtu. K postupnému zvyšování kvality procesu komunitního plánování pomohlo i zpracování projektu „Nový Jičín vstříc sociálním službám“, financovaného z Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost, což umožnilo financovat některé aktivity včetně různých průzkumů, analýz a „Dne sociálních služeb“.

V mnoha případech řešení definovaných potřeb přesahuje hranice dané obce či města. Zde je nutno si uvědomit možnost řešení v několika úrovních. První dvě zůstávají na úrovni obce (řešení potřeb v rámci rodiny a sousedské výpomoci a zavedení poskytování služeb s kapacitou v rámci obce). Pak lze mnohé definované potřeby postoupit k řešení v rámci krajů, jež jediné mají povinnost plánování

sociálních služeb stanoveny zákonem. Mnohé potřeby lze řešit spoluprací sousedních obcí, nejlépe v rámci území pověřeného obecního úřadu. Zde v praxi mnohdy narazí „středisková“ obec na problém, že okolní obce rády vyčíslí potřeby svých občanů, neslyší však na vyčíslenou nutnou spoluúčasť při jejich řešení. Takto dobře započatá spolupráce mnohdy brzy končí. V našem městě jsme se rozhodli pro postupné zapojování. Nejprve jsme pro obce, mající zájem o spolupráci, připravili několik přednášek zaměřených na sociální poradenství. Pak jsme těmto obcím nabídli institut pozorovatele v našich pracovních skupinách (pro seniory, pro zdravotně postižené, pro sociální začleňování a pro rodinu). Obce také mohly využít aktivity výše uvedeného projektu „Nový Jičín vstříc sociálním službám“. Takto směřujeme k cíli společného plánování a zajišťování sociálních služeb v regionu. V rámci komunitního plánování a stanovení priorit je důležité si také uvědomit, že ne vše je nutné řešit vlastními silami. V některých oblastech jsou v daném regionu větší a v jiných menší předpoklady a podmínky. Proto při zachování základní sítě je nutné se zamyslet, co přednostně rozvíjet, k čemu jsou v dané obci nejlepší podmínky. Některé služby je naopak lepší zajistit v jiných obcích, než budování vlastního zařízení. Takovéto rozdělení rolí může přinést i lepší kvalitu poskytovaných služeb. V sociální oblasti však není povinnost přispívat jiným obcím na zajištění potřeb svých občanů, proto tyto příspěvky jsou v současné době bohužel výjimkou. To však souvisí s daňovou reformou, což je téma mimo rámec tohoto článku.

Metoda komunitního plánování však sehrává ještě jednu důležitou roli. V praxi se osvědčila i jako platforma vzájemné komunikace poskytovatelů sociálních služeb, což se projevilo v zlepšení jejich vzájemné spolupráce.

Jak již bylo uvedeno, potřeby a jejich řešení v oblasti sociálních služeb, se neustále vyvíjejí. V případě našeho města se ukázalo, že silnou stránkou je péče o osoby s mentálním postižením a postižením s kombinovanými vadami. Využili jsme těchto zkušeností i při řešení potřeb osob s poruchou autistického spektra (dále PAS). V současné době řešíme zapojení osob s PAS s menší mírou postižení do společenského a pracovního života. Takto vznikla úzká spolupráce Odborného učiliště a Praktické školy Nový Jičín (věnující se těmto osobám v rámci výuky) se Slezskou diakonií (mající zkušenost s provozováním sociálně-terapeutických dílen), zahradnictvím Kubálek Kunín a odborem sociálních věcí našeho města. V první fázi se jedná o zapojení malé čtyřčlenné skupiny osob s PAS, na což by mělo navazovat využití absolventů uvedené školy v dalších ročnících.

Na závěr bych se rád vrátil k mottu článku. Ctíme-li stopy druhých, i těch slabých, vytváříme z nadhledu smysluplnou mozaiku cest, které si vzájemně nepřekázejí, ale doplňují, a tak místo chaotického obrazu vytvářejí předpoklad pro vytvoření krásného obrazu pro všechny, kdo chtějí tyto cesty respektovat, spoluvytvářet a nalézat smysl ve společném bohatém životě dané komunity.

Vzdělávat všechny děti společně – základ humánní společnosti

(Michaela Němcová, lektorka vzdělávacích programů a metodička Střediska podpory inkluze, Rytmus o.p.s.)

Pokud mluvíme o inkluzivním vzdělávání, je nutné především ujasnit si základní pojmy. Co to je „inkluze“? Týká se jen vzdělávání? Je to „další fáze integrace“, jak často ve školách slyšíme? Inkluze je stav, kdy se člověk s postižením rodí do společnosti, která akceptuje jeho odlišnost, stejně tak je schopna akceptovat odlišnost každého svého člena. A nejen to – v takové společnosti je normální být jiný, odlišný, každý svým specifickým způsobem. Je to něco, co naše vztahy obohacuje. Inkluzivní společnost akceptuje postižení, protože si je vědoma toho, že postižení není to, co tvoří člověka, uvnitř pod diagnózou a potřebnou mírou podpory je skrytý člověk se svými vlastnostmi, dary, nadáním, sny a vizemi.

Integrací nazýváme jakési znovusjednocování celku, což ovšem předpokládá, že celek musel být předtím rozbit. Integrace znamená začlenění jedince (z nějakého důvodu odlišného) do prostředí majoritní společnosti. Integrace ve školství znamená, že žák navštěvuje běžnou školu, ovšem za určitých podmínek a s určitou podporou. Předpokládá se, že pokud nebude integrace nadále z nejrůznějších důvodů možná, žák se vrátí do speciální školy. V praxi to často vypadá tak, že škola klade zodpovědnost na rodiče, ti pak případně zajišťují asistenci dítěti, platí asistenta pedagoga, dofinancovávají vše, co běžné dítě má zdarma, ustupují v případě školních akcí nebo výjezdů a mohou také žít pod hrozbou možnosti vyřazení dítěte z běžné školy.

V inkluzivní škole se nemění dítě a rodina, ale škola se přizpůsobuje dítěti a jeho vzdělávacím potřebám. A to proto, že inkluzivní škola se zaměřuje na potřeby všech vzdělávaných a hledá individuální podporu pro každého, kdo to potřebuje. V případě nutnosti škola spolupracuje se specialisty, běžnou praxí je týmová spolupráce – přičemž v týmu nechybí ani rodiče, případně žák sám.

Vývoj školství směrem k inkluzivnímu souvisí s vývojem vnímání postižení, který se posunul od medicínského pohledu k pohledu sociálnímu. Medicínský model předpokládá pohled na člověka především skrze jeho diagnózu, žák se stává příjemcem specializované služby, o které rozhodují odborníci. Tento model vede k upřednostňování speciálních škol a segregovaných zařízení, protože z hlediska diagnózy je nejefektivnější soustředit odborníky na jedno místo a určitý typ diagnózy také na jedno místo. Pak se ocitnou v jedné třídě spolu děti z toho důvodu, že všechny mají mentální postižení. Nebo všechny jsou nevidomé. Vzdělávají je odborníci na mentální postižení a odborníci na práci s nevidomými. Žák je příjemcem (objektem) specializované služby. Posun ve vývoji společnosti znamená přechod k sociálnímu vnímání lidí s postižením. Při sebekvalitnějším medicínském přístupu nelze naplnit sociální potřeby jednotlivce a naučit jej využívat jeho schopnosti k životu v běžné společnosti. Sociální model preferuje tzv. mainstreaming v poskytování služeb i ve vzdělávání, což v praxi nutně znamená, že se člověk se znevýhodněním

stává součástí rozhodování o sobě samém. Žák začleněný do běžné školy způsobem inkluzivním není vnímán jako objekt poskytování služby, ale jako subjekt, který se v maximální možné míře a s vhodnou podporou zapojuje do vzdělávání a sociálních interakcí v rámci hlavního vzdělávacího proudu.

Sociální pohled na člověka s postižením vychází z předpokladu, že každý člověk, aby se mohl rozvíjet, musí být spokojený a považovat svůj život za smysluplný, musí mít naplněny své potřeby *bez ohledu* na své postižení – lépe řečeno *přestože* žije s postižením. Hierarchie potřeb je stejná u každého člověka a sociální, inkluzivní pohled na člověka s postižením v humánní moderní společnosti tuto myšlenku plně akceptuje.

Právo na podporu při rozvoji své osobnosti, uzpůsobení podmínek a vědomé vedení při vzdělávání mají u nás ze zákona všechny děti bez rozdílu. Podporu v objevování světa, získávání dovedností a znalostí (pod vedením kvalitních pedagogů) velmi posílí (a zřejmě ničím nenahradí) pravidelný kontakt s vrstevníky v přirozeném prostředí. Cestou do školy, ve škole, při zájmové činnosti, v místě bydliště ...

Zkusme porovnat život běžného žáka 1. stupně základní školy (nazvěme ho Jan) a stejně starého žáka s postižením (nazvěme ho John). Nalezneme zde v obou skupinách možnosti, které jsou pro druhou skupinu absurdní.

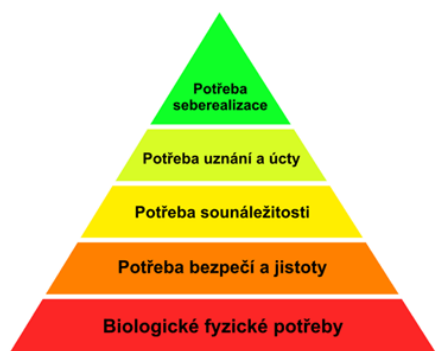
1. Kde bydlí? *Jan*: doma; *John*: doma, nebo na internátě speciální školy, nebo v ústavu.

2. S kým bydlí? *Jan*: s rodiči, sourozenci, příbuznými; *John*: s rodiči, sourozenci, příbuznými, nebo s jinými dětmi se stejným postižením a jezdí domů na víkend, nebo s jinými dětmi se stejným postižením a bydlí tam trvale.

3. Co dělají během dne? Jaké mají zájmy a přátele? *Jan*: chodí do školy, do zájmových kroužků, žije se svou rodinou. Má kamarády ze školy nebo z kroužků, také z okolí bydliště. Hraje na klavír v ZUŠ, chodí na fotbal se sousedem, ve škole na keramiku (kvůli Adélce z druhé třídy). Má pokoj se svým bratrem, rád s tátou večer vaří, o víkendech je na skautské výpravě nebo s rodiči na výletě. *John*: pokud bydlí doma, je s asistentem ve škole, pak s rodiči, ve speciálním zařízení je s vychovateli a asistenty. Jezdí s asistentem na rehabilitaci, s asistentem plavat, jezdí s asistentem jíst do jídelny internátu nebo mu jídlo přinesou.

A mohli bychom pokračovat: Jaké mají Jan a John povinnosti? Kde budou oba bydlet, až jim bude 18 let? A důležitá otázka: Co z těchto věcí musí John prožívat proto, že má postižení, a co proto, že žije ve specializovaném zařízení? Je důvodem jeho diagnóza, nebo jeho umístění?

Model vrstevníka nám odhaluje, co dítě s postižením nezažívá, s jakými běžnými situacemi nemá zkušenost a jak je tím (nikoliv jeho diagnózou) ztížená možnost porozumění a začlenění do běžné společnosti. To, že děti nezažívají přirozené sociální interakce, ztěžuje a omezuje i jejich schopnost a motivaci se učit.

Maslowova pyramida potřeb

Zdroj: <http://www.filosofie-uspechu.cz/>

Matyáš – příběh první

Matyáš je dvanáctiletý chlapec s těžkým kombinovaným postižením, který již rok a půl navštěvuje běžnou základní školu se svými vrstevníky. Matyáš žije odmalička v ústavu pro dospělé a do loňského roku mu nebylo zajištěno odpovídající vzdělání. „Když sem na začátku Matyáš přišel, tak na nás vůbec nereagoval, neusmíval se, nenavazoval žádný oční kontakt. Postupně ale začal být veselý, hlavně když ho obklopily děti,“ vypráví paní ředitelka základní školy. Dnes si lze tento obraz jen obtížně představit. Matyáš se směje, pozoruje vše, co se kolem něj děje a vyžaduje kontakt a pozornost. Děti a dnešní spolužáci byli zpočátku rozpačití a měli sklony ho především litovat. Dívali se na něj a nevěděli, jestli se ho můžou dotknout, aby mu nějak neublížili. Nevěděli, jestli jim rozumí, když na něj mluví... Oporou v prvních kontaktech byla paní asistentka, která dětem nejdříve vysvětlila, proč nemůže Matyáš chodit a proč reaguje jinak, než jak jsou zvyklé. Obavy a ostych se tak brzy rozplynuly a dnes se k němu chovají úplně normálně. Je to znát především o přestávkách, kdy děti za Matyášem chodí do družiny. Když ho vidí, řeknou mu Ahoj! A společně si na pozdrav plácnou. Přisednou si k němu na koberec, vypráví mu nebo ho povalí na zem a jednoduše ho zlechtají. Matyáš se hlasitě směje a na tváři je znát skoro blažený výraz. Jedna z paní učitelek říká: „Když jsem ho viděla poprvé, vážně jsem pochybovala, že by s námi mohl chodit na tělocvik nebo jen být ve třídě,“ vypráví upřímně o svém prvním dojmu. Postupně zjišťovala, co Matyáš umí a doveče a dnes se své první reakci směje. Matyáše také neustále pošťuchuje, mluví na něj a řada dětí, když vidí, jaký vztah mezi sebou mají, se jí snaží napodobovat. Děti Matyáše za uplynulý školní rok dobře poznaly, vědí, co má rád a co ho ve škole baví. „Zajímají ho zvuky, jako cinkání klíčů,“ zamýšlí se spolužačka Tereza. „Nebo když ho někdo pohladí,“ přidává se černovlasá Martina. Holky se shodují, že se ze začátku dětí bál a styděl se. „Teď je rád, když nás vidí, když jsme kolem něj.“

Matyáš chodí na tělocvik, hudební a výtvarnou výchovu i do dalších ročníků. „Snažíme se ho zapojovat, jak nejvíce to jde a využíváme k tomu právě tyto výchovy. Během hudební výchovy například děti zpívají a Matyáš bouchá do rytmu.“ Při tělocviku je Matyáš na žíněnce nebo na rehabilitačním míči. Děti se u něj během hodiny střídají. Kutálejí mu míče, pohupují ho na rehabilitačním míči nebo ho vozí na žíněnce. Matyáš s oblibou pozoruje pohyb. Sleduje děti při vybíjené nebo když běhají

povinná kolečka v tělocvičně. Při hodinách jako je matematika nebo český jazyk je Matyáš ve třídě průměrně 10–15 minut a pak se s asistentkou odebírají do místnosti v družině, kde se věnují vlastní práci.

Paní ředitelka hodnotí Matyášovu pravidelnou docházku kladně. Udělal viditelné pokroky, jež jsou podle jejího názoru dány kontaktem s vrstevníky. Zmiňuje také pozitivní vliv, který má Matyáš na atmosféru celé školy. Děti jsou k sobě ohleduplnější a jsou více nakloněné k vzájemné pomoci. „I když jsme nevěděli, jak dobře, nebo špatně na tom Matyáš je, ani co se může zlepšit tím, že bude chodit do naší školy, tak dnes vidím toto rozhodnutí jako jediné správné. Udělat něco pro něj i pro naše děti.“

Autorkou je Alžběta Pavlíčková, Rytmus o. p. s., více naleznete na <http://www.inkluze.cz>

Legislativa, vztahující se k inkluzivnímu vzdělávání v ČR, je vstřícná. V přehledu základních dokumentů musíme jistě začít hlavním dokumentem, a tím je:

- Úmluva o právech občanů se zdravotním postižením, ČR ji ratifikovala v roce 2009, v Úmluvě se Česká republika zavazuje k vytvoření systému inkluzivního vzdělávání na všech úrovních vzdělávací soustavy.

- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním a jiném vzdělávání (školský zákon), proinkluzivně nastavený, říká, že vzdělávání je založeno na zásadách rovného přístupu, rovněž přikazuje zohledňování vzdělávacích individuálních potřeb. Školský zákon také stanovuje, že všechny děti mají právo se vzdělávat ve škole v místě svého bydliště, pokud rodiče nerozhodnou jinak. § 16 tohoto zákona jasně formuluje, že žáci se SVP (speciálními vzdělávacími potřebami) mají právo na vzdělávání, jehož obsah, formy a metody odpovídají jejich vzdělávacím potřebám a možnostem, na vytvoření nezbytných podmínek, které toto vzdělávání umožní, a na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení.

V blízké budoucnosti má být školský zákon změněn v tom smyslu, že budou posuzovány vzdělávací potřeby dětí, stanoví se míra potřebné podpory - podle skutečných reálných potřeb konkrétního dítěte, nikoliv podle diagnózy. Tento způsob se osvědčil v řadě evropských zemí a také umožňuje lepší a efektivnější rozdělování finančních prostředků.

Další zákonná opatření vztahující se k inkluzivnímu vzdělávání:

- Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných
- Vyhláška č. 147/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných
- Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních
- Vyhláška č. 116/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních
- Vyhláška č. 492/2005 Sb., o krajských normativních

- Vyhláška č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky

Tyto vyhlášky specifikují, jakým způsobem zajistit dítěti to, na co ze zákona má nárok – na adekvátní podporu jeho vzdělávání, nejlépe v hlavním vzdělávacím proudu. Naše legislativa nám poskytuje možnosti, které málokterá škola využívá – zřízení samostatných tříd nebo studijních skupin. Zákon nám učitelům také umožňuje, ba dokonce přikazuje, že

- musíme respektovat individualitu a potřeby žáka jak ve vzdělávacím procesu tak při hodnocení,
- máme, jako škola, zabezpečit odbornou výuku předmětů speciálně pedagogické péče,
- máme my, jako škola, odstraňovat architektonické bariéry a provádět potřebné změny ve školním prostředí,
- máme spolupracovat s rodiči a odborníky (nejen z příslušného školního poradenského zařízení, ale i s odborníky z jiných resortů),
- máme spolupracovat s ostatními školami, které vzdělávají žáky se zdravotním postižením,
- máme upravovat dle potřeb dítěte formu i obsah vzdělávacího programu, máme mu vypracovat individuální vzdělávací plán.

Individuální vzdělávací plán, stejně jako zřízení pozice asistenta pedagoga, jsou ovšem jen částí podpůrných opatření, která zákon přikazuje využívat pro maximální podporu dítěte.

Učitelka Eva a holčička Johanka – příběh druhý

MN: Evo, od které třídy jsi učila Johanku?

Eva: Od první do páté.

MN: Bylo to u vás ve škole neobvyklé, přijmout do běžné školy dítě s mentálním postižením?

Eva: Bylo. Nikdy předtím se to nestalo. Neměli jsme vůbec žádnou zkušenost.

MN: Na jaké problémy jsi u ní narážela na začátku?

Eva: U Johanky? Na žádné. Narážela jsem na problémy v systému – žádost o peníze na asistenta pedagoga se prý musejí dávat v květnu. Ale co dělat, když dítě s rodiči přijde po tomto termínu? Rodiče totiž velice stáli o to, aby jejich dcera chodila do běžné školy v místě bydliště, protože chodila do běžné školky, znala děti, měly se navzájem rády, prostě ti rodiče nechtěli, aby byla ve speciálním prostředí. No, a ředitel spádové školy jim nakonec řekl, že ji nepřijme.

MN: Ze zákona by se mohli bránit...

Eva: Jo, mohli, ale víš jaký to je asi pocit, když dáváš dítě do první třídy, kam se to dítě těší, je nadšené, že se bude učit, že už je velké a bude chodit do školy – to mají všechny děti, i Johanka – a ty víš, že v té škole tvoje dítě nechtějí?

MN: No, to bych tam to dítě taky nechtěla dát, měla bych obavy... Tak jsi vzala Johanku k sobě do třídy.

Eva: Ano. Prvního půl roku asistentku platili rodiče ze svého taky nezákonně! Maminka mě chlácholila, že to rádi udělají, říkala jsem jí, že ostatní děti mají právo na vzdělávání zdarma, tak Johanka taky. A ať si jde dát zasloužený kafe, tohle má řešit škola. Dupala jsem před ředitelkou, volala jsem na kraj, až najednou ty peníze byly.

MN: Potřebovala Johana asistentku?

Eva: Johana ... Já jsem jí potrebovala! Když máš dělat různá zadání pro různé děti, chystat pomůcky, aby byly kdykoli k dispozici, vymýšlet a kopírovat pro děti úkoly různé úrovně, ale tak, aby mohly spolupracovat – to dá práci. Měla jsem skvělou paní asistentku, pořád skuhrala, že ji honím a že nikdy v životě toho tolik nenastříhala, ale byla vynikající! Dobře cítila, že asistence musí být nenápadná, že je to umění opouštění. Pracovala s Johankou, ale i s jinými dětmi, jak bylo potřeba. Také dobře věděla, že o tom, co bude Johana dělat, mám v hlavě jasno já, ale že její postřehy a nápady (a nejen o Johance, o všech dětech ze třídy) jsou neocenitelné. Často jsme spolu mluvily, kolikrát ještě v podvečer telefonem.

MN: Jak vnímaly Johanku děti?

Eva: No, jako Johanku. Pomáhaly jí, když je o to požádala. Dobře uměly ocenit její pokrok, třeba v matematice, v páté třídě se Johanka pohybuje stále v představě o číslech tak do deseti. Ale často překvapí. Víš, my jsme nijak nezdůrazňovali, co je jinak, ale spíš co je dobře. Děti velice rychle vycítí tvůj žebříček hodnot a ty jako pedagog máš tu báječnou možnost ve třídě nastavit etický kodex, řekla bych. Prostě co se cení a co je nepřipustné. Co ty ctíš. Co ty sama ve svém životě taky žiješ! Děti velice dobře vycítí, jestli to, co říkáme, je formalita nebo ne.

MN: Byly ve třídě ještě další děti s postižením?

Eva: Ale jo, ale někdy diagnóza neřekne nic moc o tom dítěti. Bylo tam dítě těžce nedoslýchavé a taky dítě příšerně rozmazlené. A pak dítě s vývojovou dysfázií. Jo, a taky dítě s poruchou pozornosti a s tím byly největší starosti. Není to prostě o diagnóze. A já chci učit dobře všechny děti. Žádné dítě není ideální, každý se něčím odlišujeme. U nás ve třídě bylo heslo: Každý jsme jiný a to je skvělé. To je ten pestrý, normální svět.

MN: Jak jsi zvládala zapojovat Johanku do práce s ostatními dětmi?

Eva: Johana měla svůj plán práce, to co měla jako úplně samostatnou činnost, a také to na co musela vyhledat pomoc asistentky nebo mojí. Ale ostatně, tak to měly i ostatní děti. A společná práce na nějakém tématu? Vždycky měl každý svůj nějaký specifický úkol, Johanka třeba kreslila, modelovala, třeba dokonale obkreslovala historické oděvy. Nebo jsme dělali model keltského oppida, a to jsme ji všichni obdivovali. Dělala takovéhle práce, zatímco ostatní třeba něco vyhledávali v knihách. Ráda se starala o květiny ve třídě, tak jsem toho využila a Johanka psala názvy těch rostlin, cedulky, místo psaní do písanky. A jenom hůlkovým písmem.

MN: Učitelé říkají, že začlenit dítě s mentálním postižením je velice obtížné, že to jde jen v nižších třídách.

Eva: Pokud máš představu, že všechny děti musejí dělat tu samou věc na té samé úrovni v ten samý čas, tak pak je to obtížné. To stejně nefunguje, nikdy. Stejně spousta dětí tohle nezvládá a je tzv. normálních.

Johanka si často vyráběla sama pro sebe podle mých instrukcí pomůcky. Takže vlastně ona měla hodinu pracovní výchovy a ostatní matematiku. Jenže se přitom učila i matematiku. A někdo z dětí stejně nevydržel a šel jí pomáhat. Jenže přitom přišel na to, jak by třeba vyrobil tu pomůcku pro sebe. Tak najednou měli pracovní výchovu a zároveň matematiku dva. Hele, to je jak z nějaké pohádky!

MN: Co je s Johankou teď?

Eva: Bohužel škola odmítla Johanu dále vzdělávat i na 2. stupni. Je ve speciální škole.

Rozhovor vedený Michaelou Němcovou

Inkluzivní škola přijímá všechny děti bez ohledu na jejich sociální situaci, vyznání, rodinnou konstelaci, postižení, rasu, příslušnost k menšině a vzdělává je individuálně podle jejich potřeb. Existence různorodosti je přitom vnímána jako obohacení a přínos.

Inkluzivní vzdělávání neboli společné vzdělávání, je založeno na přesvědčení, že všichni žáci mají právo být vzděláváni ve skupinách se svými vrstevníky v místě bydliště. Učitelé, rodiče i další zainteresovaní spolupracují a mají k dispozici dostatečné a odpovídající zdroje, které zohledňují potřeby začleněného žáka.

Všechny děti potřebují vzdělávání, které jim umožní rozvíjet vztahy a připravit je na život ve většinové společnosti. Inkluzivní školy mají potenciál nabízet ve výuce rozmanitost a poskytnout prostor pro navazování přátelství, vzájemný respekt a porozumění. Inkluze představuje proces, ne setrvalý stav, proto je inkluzivní škola vnímána jako škola v pohybu.

Inkluzivní vzdělávání lze stručně shrnout do následujících principů:

- Všichni žáci a pracovníci školy jsou stejně důležití.
- Žáci se zapojují do školní kultury, vzdělávacího procesu a komunity.
- Školní prostředí, politika a praxe se mění tak, aby byla zohledněna různorodost žáků.
- Odstraňují se překážky v učení a zapojují se všichni studenti, tedy nejen ti, kteří mají určité postižení či jsou označeni jako „studenti se speciálními vzdělávacími potřebami“.
- Rozdíly mezi studenty jsou vnímány jako inspirace pro výuku, nikoliv jako problém, který je třeba řešit.
- Respektuje se právo žáků na vzdělávání v místě, kde žijí.
- Dochází ke zkvalitňování škol pro potřeby žáků i učitelů.
- Podporují se vzájemně prospěšné vztahy mezi školami a okolní komunitou.
- Inkluze ve vzdělávání je jedním z aspektů inkluze ve společnosti.

V inkluzivní škole platí, že dobrý učitel je výhodou pro všechny žáky. A dobrá výuka má být dobrá pro všechny žáky. Je to i výzva naučit se využívat „netradiční“ zdroje a podporu. Vzdělávání se posunuje od speciálně pedagogického modelu s důrazem na speciální prostředí a speciální učitele k inkluzivnímu modelu s důrazem na běžnou třídu a běžné učitele. Je zde šance přiblížit „dvě“ pedagogiky.

Inkluze s sebou nese reformu celého vzdělávacího systému, v přípravě i vzdělávání budoucích pedagogů, v uznání a podpoře sociálního aspektu začleňování, zrovnoprávnění financí školám. Výsledky zahraničních výzkumů dokládají vyšší úroveň akademických dovedností i schopností v sociální oblasti u všech studentů. Termín inkluzivní vzdělávání je úzce svázan s kanadským Centrem Marshy Forest, vzniklém v roce 1989, jehož základem bylo a je filozofické přesvědčení, že všichni lidé (tedy i ti s postižením) mají právo na plnou účast ve všech oblastech života. Žáci by se měli a mohli vzdělávat ve stejném prostředí. Termín, který měl a má vystihovat a zahrnovat vnímání sociální spravedlnosti.

Změna musí nastat v různých oblastech, především ve způsobech vyučování a hodnocení žáků.

Inkluze se uskutečňuje ve třídách, kde jsou žáci stejného věku. Nejlepším místem pro výuku je běžná třída, ve které žák tráví většinu času. Pokud se žák potřebuje vzdělávat individuálně, tak pouze po dobu nezbytně nutnou, případně ve speciální skupině s jinými žáky. Výuka probíhá ve školách v místě bydliště tak, aby dítě nemuselo opouštět svou komunitu, kde jeho rodina žije. Uskutečňuje se za spolupráce mezi učiteli, rodinou a dalšími zúčastněnými. V průběhu vyučování je pro žáky používána úprava učiva, která je obsahem individuálního plánu. Inkluze staví na tom, že každý žák má své potřeby, ale i schopnosti. K nim směřuje flexibilní přizpůsobení pokynů, očekávání výkonu.

Nezbytností také je to, že škola má k dispozici odpovídající a dostatečné zdroje, tzn. dobré učitele, potřebné pomůcky, podporný personál.

Hodnocení žáků vychází z možností jednotlivého žáka - je formativní a kritériální.

Uspořádání třídy musí poskytovat učitelům i žákům možnosti tvůrčí dílny, variabilitu nábytku i pomůcek pro individuální práci dětí i pro skupinové vyučování. Podstata učení je sociální, a dobrý pedagog v inkluzivní třídě musí vědomě pracovat se sociálními situacemi a sociálními vztahy a zapojovat je do procesu učení. Cílem kooperativního učení je výchova ke spolupráci a vědomá zkušenost s tím, že výsledky jedince jsou podporovány činností celé skupiny a celá skupina má prospěch z činností jednotlivce.

Inkluzivní škola také předchází řadě rizikových situací preventivními opatřeními a vědomou prací v týmu školy i v práci s žáky. Má vypracovaný systém na efektivní řešení problémů, a řešení hledá v týmu. S odborníky, rodiči i se samotnými žáky.

Jaké jsou v České republice **bariéry inkluzivního vzdělávání**?

→ V první řadě *rezistentní postoje* vůči společnému vzdělávání dětí s potížemi v učení a dětí tzv. běžných. Tyto odmítavé postoje pramení největší částí z toho, že si málokdo z pedagogů, jiných odborníků a veřejnosti uvědomuje přínos společného

vzdělávání pro všechny skupiny dětí a efekt tohoto přístupu pro celou společnost, pro kultivování občanských postojů.

→ Další bariérou je jistě *nevyřešené financování ve školství*. Finanční prostředky u nás nesledují potřeby žáka a jeho zákonné nároky na pomůcky, specifické přístupy, odbornou podporu pedagogů, jejich vzdělávání či jejich potřebu mít ve třídě asistenta pedagoga. Ředitelé inkluzivních škol řeší finanční potřeby školy velmi složitě i z jiných zdrojů než státních, přestože děti s postižením zde ze zákona mají nárok na bezplatné vzdělávání jako ostatní děti. Často školu musí finančně podporovat rodiče.

→ Školy, které nejsou připraveny na inkluzivní vzdělávání, nedostávají potřebnou podporu – patronát zkušenější školy, vzdělávání, supervize či jiné složky podpory, kterou by škola potřebovala. Ostatně *systém podpory pro „nepřipravené školy“ zde není ani vytvořen*.

→ Silným fenoménem, který je stále patrný v celé společnosti, je *existence předsudků*. Školy často odmítají děti s postižením a jako argument uvádějí například předsudek, že tyto děti „zdržují“ ostatní děti ve vzdělávání. Takových předsudků slyšíme ze strany škol mnoho. Inkluzivní škola naopak přijímá zodpovědnost za vzdělávání začleněného dítěte.

→ *Určování hranic* - diagnóza či inteligenční kvocient - nemůže být v inkluzivním přístupu určující hranicí, zda se dítě může nebo nemůže vzdělávat společně se svými vrstevníky. Inkluzivní přístup znamená zjišťování konkrétních individuálních schopností dítěte a jeho potřeb při co největším zapojení do běžného života. Tedy i míru podpůrných prostředků, kterou mu musíme poskytnout při jeho vzdělávání. Tedy takový přístup, kdy zjišťujeme, co potřebuje dítě a jakým způsobem jeho vzdělávání zajistíme s dlouhodobým výhledem jeho života ve společnosti.

→ *Nízká emancipace rodičů* je také jednou z bariér inkluzivního školství. Rodiče dětí s postižením jsou často málo informovaní o svých právech, nebo nemají dostatečnou podporu při informovaném rozhodování.

Školy, které s inkluzivním vzděláváním zkušenost mají, mluví o zlepšení vztahů mezi dětmi i dospělými, vyspělosti žáků ve smyslu přebírání zodpovědnosti za řešení problémů a vědomém budování žebříčku etických hodnot. Nesmíme zapomínat také na jednoznačný efekt u začleněných žáků s postižením, který podporuje jejich schopnosti zapojit se do běžného života dle svých možností.

David – příběh třetí

Davidovi je 25 let. Je to mladý dospělý muž s mentálním postižením a epilepsií. Vyrůstal ve velké rodině, se třemi sourozenci. Rodiče nechtěli, aby David žil stranou společnosti, byl zvyklý žít běžný život se svou rodinou. Rodina vnímá jako velkou změnu pro celou rodinu, když na druhý stupeň základní školy přestoupil z běžné školy do školy speciální. „Nejenom, že organizačně, časově i finančně tím naše velká rodina trpěla, ale viděli jsme, přestože péče ve škole o něj byla výborná, jak se nám vzdaluje, jak je náš svět pro něj nějak čím dál složitější,“ komentuje toto období Davidova matka. Po skončení školy jako jedinou možnost viděla rodina chráněné bydlení a práci v chráněné dílně. David se stával apatickým, uzavíral se do sebe,

společnost sourozenců o víkendech mu byla na obtíž, přestal rozumět jejich humoru, nezapojoval se do činností rodiny, choval se jako host, návštěva, která je tu jen na chvíli. Rodina vnímala jako rozpor, že se do chráněného bydlení chce vracet, ale že se neučí rozhodovat sám o sobě, nemá zájem o větší samostatnost, nechává zodpovědnost raději na pracovnících zařízení. Neřešil, co má na sobě, začal odmítat dodržovat běžnou hygienu. Rodina také vnímala jako problematické, že většinu času je David pouze s lidmi s mentálním postižením, často hlubším, než má sám. Rodina překonala obavy a nyní David bydlí v podporovaném bydlení se svým kamarádem s postižením. Pronajali si byt v běžné zástavbě, veškerá jednání byla vedena tak, aby se David mohl účastnit rozhodování. V současné době má David zájem sledovat, kolik je výše jeho invalidního důchodu a se svými penězi se učí hospodařit. Překonal strach z epilepsie a začal jezdit sám dopravními prostředky. Sleduje kalendář a čas. Najednou velice rád uplatňuje svou schopnost číst a psát. S pomocí asistentů, kteří do bytu docházejí, plánuje svůj denní program, vaření, nakupování, úklid. Začal komunikovat s neznámými lidmi, v obchodech, na ulici, se sousedy. Na úřadech a u lékařů chce své záležitosti řešit sám, pouze potřebuje dodat odvalu a doprovodit, případně vysvětlit podrobnosti. „Nedávno se zeptal svého ošetřujícího neurologa, jestli bude léky brát celý život, a jiné otázky, byli jsme tím velice překvapeni, jak se o sebe stará,“ říká matka. Je hrdý na to, že nepotřebuje asistenci tolik hodin jako na začátku. Prosazuje styl svého oblékání, začal rád chodit do obchodů a oblečení si vybírat. Také rozhoduje, jak bude vypadat jeho pokoj, jaké se mu líbí barvy, co vlastně k životu potřebuje a chce, a jaké jsou jeho finanční možnosti. Na plánovací schůzky si k sobě do bytu zve rodiče, sourozence, asistenty, kamarády a mluví o svých plánech a snech. Sourozenci se shodně vyjadřují o jeho veliké proměně a zapojují se do podpory, kterou potřebuje. „Nikdy jsem vlastně pořádně nevěděla, co si můj bratr myslí. Že vůbec má nějaké představy a že má tak velkou vůli,“ říká jeho 18letá sestra.

David má v plánu chodit do práce a chce se učit anglicky. „Chtěl bych ale chodit někam, kde se učí všichni. Nebo rovnou se učit anglicky tak, že budu mluvit s normálním Angličanem,“ říká.

Zdroj Záznam k individuálnímu plánování Michaely Němcové

Nejvyšší správní soud: Každý člověk má právo na sociální služby a toto právo lze soudně vymáhat

(Maroš Matiaško, advokát)

Doposud nebylo v České republice zřejmé, jestli má člověk právo na sociální služby a jestli lze toto právo i nějakým způsobem vymoci. Ani Listina základních práv a svobod, ani zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, výslovně neupravují, že by člověk měl právo na sociální služby a o toto právo by se mohl brát. Rovněž nebylo zřejmé, co by toto právo mělo znamenat a jak by mělo být interpretováno, pokud bychom se shodli, že vůbec existuje. Tyto otázky vyřešil Nejvyšší správní soud v nedávném rozhodnutí² a v tomto příspěvku se autor bude postupně zabývat právními aspekty tohoto zásadního rozsudku.

Nejvyšší správní soud řešil kasační stížnost tří nedospělých stěžovatelů z Jihočeského kraje, kteří mají kombinované postižení, poruchu autistického spektra a mentální postižení a vykazují známky problémového chování. Celý problém vznikl před několika lety, kdy se na Jihočeský kraj obrátily rodiny dětí s autismem a mentálním postižením s prosbou o zajištění adekvátní celoroční pobytové služby. Krajský úředníci se rozhodli investovat veřejné prostředky do stavebních úprav již existujícího velkokapacitního zařízení v Oseku a službu pro tuto cílovou skupinu zajistit v tomto zařízení, jehož je kraj zřizovatelem. Jejich rozhodnutí bylo podle jejich vlastního vyjádření vedeno snahou co nejvíce ušetřit, přičemž zároveň zdůraznili, že není ani v plánu velkokapacitní Osek transformovat a zajistit lidem s postižením život v komunitě. Rodiče se tak dostali do svízelné situace. Buďto akceptují politiku kraje a nechají děti institucionalizovat ve velkém zařízení, kde žije 140 lidí s jinými potřebami, anebo budou uvažovat nad hospitalizací v dětské psychiatrické nemocnici, anebo se pokusí co nejdéle zvládat sami velmi náročnou péči s případnou podporou ambulantní nebo terénní služby. Tato těžká volba je přivedla nakonec k rozhodnutí, že se pokusí využít soudní cestu k tomu, aby kraj svůj postoj přehodnotil a dětem zajistil pobytovou službu, která by ale naplňovala kritéria čl. 19 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením a byla by službou v co nejméně omezujícím prostředí.

Právní aspekty případu: Postup žalobců a rozhodnutí prvostupňového soudu

Žalobci zvolili cestu správní žaloby na ochranu jejich veřejného subjektivního práva před nezákonným zásahem, pokynem nebo donucením správního orgánu podle § 82 an. zákona č. 150/2002 Sb., soudního řádu správního. Ve své žalobě argumentovali, že v jejich případě došlo k *zásahu* a že tento zásah byl zaměřen přímo vůči nim. Tvrdili, že byli zkráceni na svých právech, protože jim svédčí právo na život v komunitě v nejméně omezujícím prostředí a toto právo je veřejné subjektivní právo, tzn. lze jej dovodit z jiných práv a výslovně vyplývá i z čl. 19 Úmluvy OSN a § 38 zákona o sociálních službách. Krajský soud v Českých

---

² Jde o rozsudek Nejvyššího správního soudu č. j. 4 Ads 134/2014-29.

Budějovicích rozhodující v prvním stupni této argumentaci nepřisvědčil. Žalobu meritorně neposoudil a naopak ji odmítl pro nedostatek tzv. hmotné legitimace žalobců. Jinými slovy, Krajský soud v Českých Budějovicích vlastně uvedl, že člověk nemá veřejné subjektivní právo na poskytování sociální služby a nemůže si zajištění tohoto práva ani soudně vymoci.

Právní aspekty případu: Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu

Nejvyšší správní soud ve svém rozsudku č.j. 4 Ads 134/2014-29 ze dne 30. 10. 2014 rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích zrušil. Argumentaci Nejvyššího správního soudu lze rozdělit do několika rovin. První otázkou je, který subjekt by měl být žalovaný a proč. Podle názoru Nejvyššího správního soudu krajský soud pochybil již tím, že jako žalovaného v napadeném rozhodnutí označil Krajský úřad Jihočeského kraje, ačkoli v žalobě stěžovatelé uváděli, že se domáhají ochrany před nezákonným zásahem Jihočeského kraje, a k tomu směřovala též jejich argumentace. Nejvyšší správní soud dal za pravdu Krajskému úřadu Jihočeského kraje v tom, že nelze zaměňovat kraj a krajský úřad. Argumentace stěžovatelů vycházela především z § 95 písm. g) zákona o sociálních službách, podle něž kraje v samostatné působnosti zajišťují dostupnost poskytování sociálních služeb na svém území v souladu se střednědobým plánem rozvoje sociálních služeb, proto Nejvyšší správní soud za žalovaného považoval Jihočeský kraj.

Existuje právo na sociální služby?

Po vyřešení této otázky se Nejvyšší správní soud zabýval již prvním klíčovým problémem, tj. jestli vůbec člověk má právo na poskytování sociálních služeb. Nejvyšší správní soud k tomu uvedl (odst. 22): *„Nejvyšší správní soud je naopak toho názoru, že právo zdravotně postižených osob na pomoc veřejné moci (ať již státu nebo veřejnoprávních korporací) v situacích, kdy si sami, respektive ani s přispěním svých rodin, nejsou s to zajistit základní životní podmínky, je zahrnuto v právu na pomoc v hmotné nouzi ve smyslu čl. 30 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. Hmotnou nouzi ve smyslu citovaného ustanovení Listiny totiž není možno vykládat úzce pouze jako chudobu, nýbrž šíře jako nouzovou situaci způsobenou objektivními podmínkami, včetně těžkého zdravotního postižení, které občanovi zabraňuje zajistit si své základní životní podmínky vlastním přičiněním.“* Nejvyšší správní soud tak uvedl, že právo na poskytování sociálních služeb vyplývá z práva na hmotnou nouzi upravenou v čl. 30 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

Co se týče výše uvedeného ustanovení § 38 zákona o sociálních službách, podle kterého *„každý má právo na poskytování služeb sociální péče v nejméně omezujícím prostředí“*, tak se jím Nejvyšší správní soud zabýval v odst. 25 ve dvou souvislostech. Za prvé, z rozhodnutí Nejvyššího správního soudu vyplývá, že na úrovni ústavního práva je právo na poskytování sociálních služeb upraveno v právu na hmotnou nouzi podle čl. 30 odst. 2 Listiny, na úrovni tzv. jednoduchého práva, ale jde o § 38 zákona o sociálních službách. Otázka významu je druhá věc, které se Nejvyšší správní soud ve vztahu k tomuto ustanovení v odst. 25 věnoval. Podle Nejvyššího správního

soudu „Krajský soud má ovšem pravdu, pokud uvádí, že z § 38 zákona o sociálních službách nevyplývá povinnost státu (kraje) zajistit péči o stěžovatele konkrétním jím požadovaným způsobem, tím ovšem není popřeno veřejné subjektivní právo z tohoto ustanovení vyplývající.“ Toto ustanovení tak podle soudu nezaručuje, že stát má povinnost člověku zajistit péči, kterou on sám požaduje, ale bude to spíše péče, která by byla pro něho vhodná. Nicméně s ohledem na čl. 19 Úmluvy OSN by byla otázka vhodnosti úzce spjata s otázkou volby člověka s postižením. Přičemž volba přirozeně znamená, že člověk má z čeho vybírat.

Je právo na sociální služby soudně vymahatelné?

Právo na sociální služby je tzv. sociální právo a v žádném případě nelze tato práva interpretovat způsobem, že by měla být zbavena soudní ochrany. Odlišný charakter sociálních práv se projevuje tím, že se jedná o pozitivní závazky státu (veřejné moci) k určitému plnění, ať již v podobě poskytování dávek či jako zde vybudování a financování sociálních služeb. Tzv. pozitivní závazek souvisí s povinností něco činit, nebo i investovat určitým způsobem. To, jak veřejná moc tento závazek zajišťuje, je zásadně na úvaze k tomu příslušných orgánů moci zákonodárné či výkonné, respektive zde územní samosprávy. V těchto otázkách mají příslušné orgány širokou autonomii. Tato volnost není ale bezbřehá, ale je limitována respektováním esenciální podstaty sociálních práv (vyjádřené požadavkem na rovnost v důstojnosti), nediskriminace a racionality (tj. obecný zákaz svévole). V tomto smyslu a rozsahu tedy jsou sociální práva veřejnými subjektivními právy i soudně vymahatelnými nároky vůči veřejné moci.

Jaká kritéria by mělo právo na sociální služby naplňovat?

Rodiny dětí argumentovaly poukazem na článek 19 Úmluvy OSN. Toto ustanovení hraje v jejich případě klíčovou roli, protože upravuje právo na nezávislý způsob života, jinými slovy i právo na život v komunitě a zakazuje nucenou institucionalizaci. Článek 19 zavazuje stát k tomu, aby transformoval všechny instituce pro lidi s postižením a aby je nahradil dostupnou a přístupnou sítí komunitních služeb. Podle Nejvyššího správního soudu, pokud „Česká republika podepsala a ratifikovala tuto mezinárodní smlouvu, je povinna ji dodržovat a účinné naplňování této smlouvy je povinností orgánů moci zákonodárné, výkonné i soudní. Podle čl. 10 Ústavy České republiky jsou vyhlášené a ratifikované mezinárodní smlouvy součástí právního řádu a mají přednost před zákonem. Citovaná úmluva tyto požadavky nepochybně splňuje“. Proto i toto ustanovení je třeba zohlednit při zjištění konkrétního obsahu práva na sociální služby. Navíc, je potřebné rovněž přihlídnout k čl. 14 Evropské sociální charty a i k dalším dokumentům, zejména Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva.

Ze systémového hlediska to znamená, že uvažuje-li kraj o dostupnosti sociálních služeb a plánuje síť služeb, musí zohledňovat čl. 19 Úmluvy OSN. Z tohoto článku lze přitom dovodit, že samosprávné celky musí upustit od politiky ústavní péče o lidi s postižením, resp. nesmí takovou politiku ani zavést. To znamená, že i kraje musí

v maximální míře s ohledem na dostupné zdroje transformovat existující velká pobytová zařízení, resp. slovy mezinárodního práva musí učinit k tomu cílené a konkrétní kroky, například přijetím specifické politiky. Za další to znamená, že kraje musí v maximální možné míře zajistit dostupnost a přístupnost tzv. komunitních služeb a nesmí vytvářet podmínky pro ústavní péči, například nevhodnými investicemi.

Rozsudek Nejvyššího správního soudu je pro oblast poskytování sociálních služeb zásadní v tom smyslu, že prvně bylo výslovně judikováno, že člověk má právo na poskytování sociálních služeb, přičemž tyto služby musí být i poskytovány v nejméně omezujícím prostředí. Toto právo není pouhou abstraktní proklamací, ale jde i o soudně vymahatelný nárok. Velmi silná rovina lidských práv v rozsudku a důraz na čl. 19 Úmluvy OSN dávají ze systémového hlediska tušit, že deinstitucionalizace je právním závazkem nikoliv pouze státu, ale i samosprávných celků, od kterých se rovněž očekává postupné naplnění práva všech osob se zdravotním postižením na život v komunitě. **Můžeme proto jenom doufat, že všechny kraje budou postupně připravovat a implementovat funkční a konkrétní plány deinstitucionalizace všech zařízení a zároveň přestanou nesmyslně investovat a betonovat kapacity velkých ústavů a budou v maximální možné míře podporovat existující a vznikající komunitní služby.** V současné době se případ vyvíjí tak, že Krajský soud v Českých Budějovicích žalobu meritorně přezkoumal a zamítl a žalobci podali opětovně kasační stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu.

Poznámky

Neslyšící a nemluvíci. Kteří už slyší a mluví.

Projekt MPSV končí úspěšně, transformace sociálních služeb pokračuje

(Jakub Kněžů)

Je pátek odpoledne a Roman už čeká před jedním z rozdělovských věžáků, které byly postaveny v 50. letech v Kladně jako součást projektu vzorového sídliště. Těší se, že bude moct ukázat byt, ve kterém žije už tři roky se svojí partnerkou Helenou. V přízemí, hned u výtahů, za ošuntělými dveřmi, se otevírá jejich společné království. Obývací, ložnice, malá kuchyně a koupelna. Všude vás zaujme čistota a vzorný pořádek. „My takoví jsme, prostě se oba rádi o ten náš byt staráme,“ říká za oba partnery Helenka. V obývací plovoucí podlaha, pár poliček, vzrostlé květiny, sedačka, dvě křesla, skříňka s televizí, kde právě běží Ordinace. Na zemi ve velké kleci králík Dášenka. Vedle klece jsou připravené sáčky s podestýlkou a krmením. „Chtěli jsme psa, ale to nám nedovolili. Tak aspoň máme toho králíčka. Není nádherný?“ libuje si Roman a chová si ho na prsou. Občas Dášenku vypustí na pohovku a hraje si s ní. Helenka má ještě na posteli jednoho plyšového králíka, kterého taky ráda hladí.

Domov Zahrada vstoupil do projektu transformace v říjnu 2013. Už dávno předtím ale tato kladenská organizace usilovala o vznik chráněného bydlení. „Chtěli jsme na vlastní kůži vyzkoušet, jak se mění chování a dovednosti bývalých ústavních klientů s mentálním postižením v prostředí, které kopíruje to běžné prostředí pro běžné občany. Zjistili jsme, že je to správná cesta. Asi nejtěžším úkolem byla změna myšlení personálu. Tlačili jsme na to, že je třeba vnímat klienta jako osobu svobodnou, která si může rozhodovat o svém čase, o svém programu,“ říká ředitelka Zahrady Eva Bartošová.

Zahrada provozuje celkem sedm bytů, ve kterých žije 28 lidí. Včetně Romana s Helenou. Byty jsou po celém Kladně, některé pronajaté od magistrátu, tři vybudoval Domov za peníze z evropských fondů, jeden byt má pronajatý od soukromníka. Všechny byty jsou v širším centru Kladna.

Takzvanému odústavňování, tedy transformaci sociálních služeb, se intenzivně v posledních třech letech věnoval úzký tým Národního centra podpory transformace sociálních služeb na Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR. Pět lidí koordinovalo veškeré aktivity projektu. Spolupracovali s externími odborníky a neziskovými organizacemi, kteří sdílejí myšlenku sociální integrace lidí se zdravotním postižením do společnosti. V rámci projektu Národní centrum podporovalo vybranou čtyřicítku domovů po celé České republice, aby jejich služby byly založeny na individuálním přístupu ke klientům a vedly k jejich začlenění do společnosti.

Podle ministryně práce a sociálních věcí Michaely Marksové je projekt transformace revoluční, protože změnil zaběhlé pořádky, které u nás byly zavedené po desítky let. Projekt hodnotí příznivě kvůli tomu, že jednoznačně a radikálně zvýšil kvalitu života

lidem, kteří opustili domovy a začali žít v samostatných bytech. *„Vždy, když jsem měla možnost navštívit nové byty a nové domky a poslouchala jsem jejich příběhy, bylo to moc hezké. Víím, že u mnoha klientů se třeba ani vůbec nepředpokládalo, že by byli schopni samostatnějšího života. Najednou se ale ukázalo, že toho schopní jsou, ti lidé se ‚probudili‘ a jejich život dostal úplně nový směr,“* uvedla ministryně.

„Helena nastoupila do našeho domova v roce 1997, kdy se k nám přestěhovala z ústavu v Budeničkách. Ten se v rámci restituce vracel církvi,“ vysvětluje ředitelka kladenského domova Zahrada Eva Bartošová ve své kanceláři. *„Helena byla zvyklá žít jen v ústavním prostředí, kdy se nedostala vůbec ven. Neuměla komunikovat s veřejností, měla úzkosti z kontaktu s cizími lidmi, vlastně vůbec nemluvila. Jako s jednou z prvních jsme s ní začali pracovat a zjistili jsme, že je třeba její schopnosti jen rozvíjet a zlepšovat. Helena dokáže vařit, uklízet, obstará nákupy. Pečuje o svůj zevnějšek, záleží jí na tom, co si kupuje, jak vypadá,“* dodává Martina Tomešová, sociální pracovnice ze Zahrady.

Roman přišel do Zahrady z internátní školy pro sluchově postižené. Přitom slyší velmi dobře. Jen prostě když byl malý, nevěděli kam s ním. Po dokončení školní docházky se neměl kam vrátit, protože mu zemřeli oba rodiče. Bratr se o něj nechtěl starat. *„Bydlí sice v Kladně, ale už jsem ho roky neviděl. Nezajímám ho a on mne taky ne. Navíc mi ukradl půlku bytu, to mu nikdy neodpustím,“* říká Roman. *„U Romana bylo od začátku jasné, že ústavní péče pro něj není vhodná. Navíc náš záměr podpořilo to, že začali chodit spolu s Helenkou. Nejdříve žili s dalšími klienty v jednom bytě, následně se pro ně zřídilo samostatné bydlení,“* doplňuje Eva Bartošová.

„Projekt transformace dokázal motivovat důležité subjekty k podpoře jeho myšlenek a díky jednotlivým aktivitám udržel tento trend v popředí diskusí o sociální problematice,“ říká David Pospíšil, ředitel odboru sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení na MPSV a dodává: *„Díky projektu bylo proškoleny cca 1 500 lidí, zařízení využívala konzultace a supervize a akce na podporu osvěty mezi širší veřejností. Také díky projektu jsou sledována data, která budou využita i v připravovaném dalším projektu.“* Ministerstvo chce využít data z projektu i jako podklad pro systémové uchopení transformace do budoucna.

Zatím bylo v rámci procesu transformace pobytových zařízení ve 13 krajích podpořeno 20 různých domovů z peněz strukturálních fondů (ERDF) prostřednictvím Integrovaného operačního programu (IOP). Téměř 1,2 miliardy korun se investovalo do staveb, nákupu a rekonstrukce objektů určených pro poskytování chráněného bydlení, domovů pro osoby se zdravotním postižením, domovů se zvláštním režimem či týdenních stacionářů. Kromě toho investice byly využity i na zajištění zázemí terénních a ambulantních sociálních služeb. Sečteno a podtrženo: v rámci IOP vznikly nové služby komunitního charakteru: pobytové komunitní služby s kapacitou tisíce lůžek a terénní a ambulantní služby pro 243 lidí.

Management Zahrady zkoušel změnu nejdříve prosadit silou, což skončilo téměř vzpourou některých zaměstnanců. Nevěděli totiž, kdo má jakou odpovědnost. Mělo to takové dopady, že třeba ředitelka Bartošová podepisovala dokument, že dotyčný mentálně hendikepovaný klient si může volně dojít do samoobsluhy nakoupit co potřebuje.

Vedení města projekt transformace podporovalo. Kladenský magistrát vycházel Domovu vstříc, když potřeboval byty za snížené nájemné. Zástupci radnice chodili na různé společenské akce pořádané Domovem.

Helena pracuje v jedné kladenské cestovní kanceláři. *„Mám na starost lepení štítků na katalogy, odesílání pošty, pořád chodím po městě a něco někam nosím k vyřízení, mám hodně práce, ale nesmírně mě baví,“* říká modrooká sympatická blondýna. Roman vypomáhá v kladenském pivovaru. Nepracuje každý den. Chce si také někdy odpočinout. Pak hraje hry na počítači, dívá se na televizi nebo jezdí na kole. Je na něm vidět, že rád sportuje, má vypracované svaly.

U klientů, kteří žijí v chráněných bytech, je přeci jen třeba se více věnovat některým specifickým rizikům, byť jsou schopni žít samostatně. Například konzumaci alkoholu nebo navazování nových vztahů. Důležité je také učit je, jak co nejlépe využít volný čas. Prostě proto, že v jednotlivých zařízeních je daný program a v jednotlivých bytech nic takového pochopitelně není.

Domov Zahrada vnímá jako nesmírně důležité při začleňování svých klientů do společnosti také to, že většina z nich někde pracuje. Zajistit jim i pracovní uplatnění, to je podle ředitelky Bartošové často těžší, než najít byt. *„Máme velké štěstí, že v Kladně působí neziskové organizace, jejichž hlavní činností je právě zaměstnávání osob se zdravotním postižením. Díky tomu je asi 23 našich klientů, to jsou skoro všichni, kteří žijí v chráněných bytech, zaměstnáno na otevřeném trhu práce v profesi číšník, pomocný zedník nebo člen úklidového týmu. Naši klienti tak žijí jako my – ráno jdou do práce, odpoledne a večer mají volný čas pro sebe,“* říká ředitelka Zahrady Eva Bartošová.

Zahrada, stejně jako jiná zařízení, nejdříve oslovovala domovní rady v těch objektech, kde se chystalo zřízení některého z bytů. Na schůzi se její zástupci přihlásili, vysvětlili, kdo tam bude bydlet, a připravili ostatní nájemníky na nové sousedy. *„Časem jsem to přehodnotila a došlo mi, že žádný jiný nájemník není schvalován těmi ostatními, takže poslední tři stěhování jsme řešili tak, že jsme se neformálně sešli s domovním důvěrníkem, kdy spíš šlo o vyjasnění si informací o provozu v domě a tak,“* říká ředitelka Bartošová.

„My tady s Helenkou v domě moc lidí neznáme. Jasně, že každého slušně pozdravíme, ale s nikým se nestýkáme. Jen jednou jsme zazvonili tady na pána z přízemí, z vedlejšího bytu, protože jsme u domu našli psa a nevěděli jsme, co s ním,“ uzavírá Roman.

Opatrovníci obvykle přijímají stěhování do chráněného bydlení pozitivně. Existují ale případy, kdy se rodiče lidí s hendikepou bojí změny a nevěří jim, že to zvládnou. Pak musí zástupci domovů vysvětlovat, třeba i několik měsíců, že to bude fungovat. Vysvětlovat systém podpory, pořádat návštěvy v jiných chráněných bytech. Ukázat, že se v samostatném bydlení dokážou o sebe postarat, že si uklidí, že se neopaří

horkou vodou.

Pro domovy není obvykle financování chráněného bydlení náročnější než běžný provoz domova. V případech jako je ten kladenský se však musí uvažovat co s objektem zařízení, který je postupně pro zbývajících klienty příliš velký. „V rámci našeho Rozvojového plánu, který vzala Rada Středočeského kraje na vědomí, uvažujeme o tom, že v roce 2016 chceme otevřít dva nové byty pro šest klientů, v roce 2017 opět dva byty pro šest klientů, v roce 2018 pro osm klientů. V Zahradě zůstane jen dvacet dva klientů. Zbývajících volné prostory chceme využít k pronájmu ke komerčním účelům. Stejně tak i kuchyni. A také chceme veřejně nabídnout služby prádelny. Budeme se snažit náš Rozvojový plán plnit v rámci finančních možností,“ uzavírá ředitelka Zahrady Eva Bartošová.

Rozhovor s Davidem Pospíšilem, ředitelem odboru sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení, MPSV:

Jak se vám spolupracovalo s místní samosprávou?

Lišilo se to region od regionu. Někde jsou transformačnímu procesu velice nakloněni a podporují ho, tam byla spolupráce bezproblémová. V některých regionech bylo zapotřebí víc informovat, trpělivěji přistupovat k prosazování transformačních myšlenek. Záleželo samozřejmě také na přístupu jednotlivých domovů, zařízení v jednotlivých regionech, jak komunikují s místní samosprávou. Co se týká spolupráce s kraji, od některých jsme čerpali z jejich zkušeností s transformačním procesem a využívali jejich podněty v rámci realizace projektu.

Daří se změnit myšlení lidí a zmírnit předsudky ohledně lidí se zdravotním postižením? Kolikrát jste pro představu kde byli vysvětlovat projekt?

Někde jsme se setkávali spíše s nedostatkem informovanosti, než s předsudky. Lidé nevěděli, o jaké změny se v souvislosti s poskytováním péče lidem se zdravotním postižením jedná. U někoho se nám, i přes velkou snahu, nepodařilo jejich názor a předsudky zlomit. Domníváme se, že nejlepší cesta, jak ukázat, že lidé se zdravotním postižením jsou stejní jako my, je umožnit jim poznat takového člověka jako svého souseda, kamaráda, zákazníka, partnera, zaměstnance. Za dobu trvání náš tým navštívil zhruba 90 měst a obcí, kde podporoval a šířil myšlenku transformace sociálních služeb, a v některých místech jsme byli i vícekrát.

Co dál v novém programovacím období?

Na právě končící projekt Transformace sociálních služeb bude navazovat další s názvem: „Život jako každý jiný“, který bude financovaný z Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Zaměstnanost.

Hlavním cílem projektu bude systematicky uchopit komunitní služby a rozvíjet transformační aktivity zejména formou identifikace stávajících bariér procesu transformace, metodicky vést organizace poskytující sociální služby, kraje, obce, odbornou veřejnost a osvětlit proces změn, které s sebou transformace a deinstitucionalizace nese, odborné, ale i širší veřejnosti.

Podporu z projektu bude moci čerpat jakékoliv zařízení sociálních služeb z celé České republiky. Projekt nebude cíleně podporovat pouze určitou část organizací poskytujících sociální služby na základě toho, že jsou zapojeny do projektu. Novinkou je, že podporu budou moci čerpat i organizace, které poskytují svoje služby na území hlavního města Prahy. Zařízení se budou moci díky novému projektu účastnit metodických dnů, využívat pro svoji práci doporučené postupy a metodiky, které v rámci projektu vzniknou. Pro zařízení sociálních služeb bude připravena i databáze odborníků na proces transformace, skrze kterou budou moci oslovit pro spolupráci napřímo experta, který se danou problematikou zabývá. V rámci nového programovacího období bude znovu možné využít investiční peníze v rámci Integrovaného regionálního operačního programu na výstavbu a rekonstrukci bytů a domů. Na financování přípravy pracovníků i uživatelů na změnu a na rozběhnutí nových služeb pak také mohou sáhnout na prostředky udělované z Operačního programu Zaměstnanost ve výzvách určených pro kraje, ale i pro samotná zařízení.

Místo, kam si můžete zapsat kontakty na odborníky věnující se dané problematice:

Téma	Jméno	Kontakt

Projekt Transformace sociálních služeb

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

Na Poříčnickém právu 1

128 01 Praha 2

www.trass.cz